

voituminen alkoi kolmannen maailman – ihanan arkaainen sana! – kysymysten ympäriltä. Mikä pahinta, Klein esittää myös suorasukaisen ohjelman: Uusi talous on kiihdyttänyt köyhien maiden ihmisten riis-toa. Tämä on mahdollista, koska poliittiset päättäjät sekä etelässä että pohjoisessa sallivat tämän olemalla haluttomia suitsimaan pääoman toimia. Päättäjiä on siis painostettava

toisenlaiseen politiikkaan. Ja siellä, missä maailman raha- ja kauppapolitiikan valtiat kokoontuvat, on pidettävä niin paljon ääntä, että ainnuttakaan lounasta ei päästä syömään ilman, että tämä asia pysyy esillä.

Ettei joku taas kohta nuku huonosti?

ANTTI SALONIEMI

NAOMI KLEIN
NO LOGO
TAKING AIM AT THE BRAND
BULLIES
VINTAGE, CANADA 2000
490 s.

KEPIN JA PORKKANAN VAIKUTUS

Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen julkaisema Veli Laineen ja Roope Uusitalon tutkimus ”Kannustinloukku-uudistuksen vaikutukset työvoiman tarjontaan” on trendikästä ja kiinnostavaa luettavaa. Kyseessä on ensimmäinen kokonaisarvio vero- ja sosiaaliturvajärjestelmää koskevasta uudistuksesta, josta käytiin kiivasta keskustelua 1990-luvun puolivälissä.

Empiiristä tutkimusta Isossa-Britanniassa ja Yhdysvalloissa on kiinnostanut 1970-luvulta alkaen saatujen ja maksettujen tulonsiirtojen vaikutukset työvoiman tarjontaan. Aluksi kohteena olivat keski-ikäiset miehet, mutta myöhemmin lapsiperheet ja erityisesti yksinhuoltajaäidit. Isossa-Britanniassa ja Yhdysvalloissa on karsittu yksinhuoltajien tukia ja siten yritetty pakottaa heitä työmarkkinoille. Ideologian mukaan yksinhuoltajien sosiaaliturva yllyttää heitä epäonnistumaan (incentive to failure). Sen seurauksena yksinhuoltajia ajettiin pienipalkkaisiin ja tilaisiin työsuhteisiin.

Budjettivajeiden ja korkean työt-

tömyyden kurittamat hallitukset ovat myös muualla Euroopassa yhä kiinnostuneempia siitä, miten sosiaaliturvan käyttöä voitaisiin vähentää lisäämällä työvoiman tarjontaa. Keinoina on käytetty sekä keppiä että porkkanaa. Laine ja Uusitalo tutkivat, miten nämä ovat tehonneet Suomessa vuosina 1996–1998.

Niin sanottu kannustinloukku-työryhmä esitti muutoksia asumistukeen, työmarkkinatuen tulosi-donnaisuuteen, päivähoitomaksuihin, kotihoidon tukeen sekä tuloverotukseen. Muutosten tarkoituksena oli parantaa työnteon kannustavuutta, toisin sanoen ajaa pienituloisia sosiaaliturvan käyttäjiä työmarkkinoille, jolloin sosiaaliturvan menot pienenisivät, työllisyys parani ja veropohja laajentuisi.

Laine ja Uusitalo pyrkivät arvioimaan, kuinka paljon työvoiman tarjonta (mitattuna työllisten lukumäärällä) kasvoi uudistusten seurauksena. Analyysin lähtökohta on taloustieteellinen. Kulutusteoria tulkitsee tuloverot ja työntekoa korvaavat avustukset vapaa-ajan hin-

taan vaikuttaviksi tekijöiksi. Verojen alentuminen tai avustusten pienentyminen toisaalta lisää työnteon houkuttelevuutta, eli sillä on positiivinen substituutiovaikutus työvoiman tarjontaan, mutta toisaalta se kasvattaa käytettävissä olevia tuloja, mikä johtaa vapaa-ajan kysynnän kasvuun. Tätä kutsutaan tulovaikutukseksi.

Kyseessä on siis kaksi samanaikaisesti eri suuntiin vaikuttavaa ilmiötä. Teorian perusteella on mahdollista sanoa, johtaako tuloverojen ja avustusten alentaminen siihen, että ihmiset tekevät entistä enemmän työtä, koska siitä saa enemmän rahaa, vai siihen, että he tekevät vähemmän työtä, koska heillä on rahaa olla jouten. Kysymys on siitä, kumpi dominoi, substituutio- vai tulovaikutus. Teoria ei ota huomioon avustusten alikäyttöä tai kulttuurisia tekijöitä, jotka kannustavat työssä käyntiin, tai sitä, että työssä käynti luo oikeuden ansiosidonnaiseen sosiaaliturvaan (toisin sanoen kynnyspalkka ei kuvaa tarkasti työnteon taloudellisia kannustimia). Sen

sijaan on selvää, että elämäntilanne ja tulotaso vaikuttavat vapaa-ajan kysyntään.

Laine ja Uusitalo tutkivat erikseen kahta ryhmää, päivähoitoikäisten lasten vanhempia sekä työmarkkinatuella olevia puolisoita. Tutkijoiden lähtökohta on melko ongelmaton, kun käsitellään työttömien kannustamista työhön. Tosin tällöin oletus on se, että työssä käyvän henkilön työssä käyntiin vaikuttaisi se, miten paljon hänen tulonsa alentavat toisen puolison työmarkkinatukea. Työmarkkinatuki on täysimääräisenäkin alhainen etuus. Jos tukea saavan puolisoikin lopettaa työssä käynnin, kotitalous joutuu suuriin taloudellisiin vaikeuksiin. Luonnollisempaa olisi olettaa, että työmarkkinatuen tulovähenteisyys vaikuttaisi tukea saavan työvoiman tarjontaan.

Kulutusteoreettinen lähtökohta muuttuu kyseenalaiseksi, kun analyysin kohteena ovat lapsiperheet. Kysymys on yksinkertaisesti siitä, onko yhteiskuntapolitiittisesti järkevää kannustaa pienten eli alle kolmevuotiaiden lasten vanhempia (käytännössä äitejä) työmarkkinoille. Onko pienten lasten vanhempien työvoiman tarjonnan kasvu myönteinen vai kielteinen ilmiö? Tilannetta voi pohtia myös julkisen talouden näkökulmasta sikäli, kuin päivähoiton lapsikohtaiset nettokustannukset ovat huomattavasti kotihoidon tuen nettokustannuksia suuremmat.

Kysymys on sikäli tärkeä, että valtaosa kannustinloukkutyöryhmän uudistuksista koski nimenomaan pienten lasten perheitä. Näitä olivat päivähoitomaksujen uudistus, kotihoidon tuen muutos sekä suurelta osin asumistuen muutos ja ansiotulovähennyksen laajentaminen sekä vähennysoikeuden muutos (jota Uusitalo ja Laine eivät käsitelle lainkaan tekstissä).

Tutkimuksen ensimmäisessä vai-

heessa käydään läpi kannustinloukkutyöryhmän uudistusten vaikutuksia efektiivisiin marginaaliveroasteisiin. Yllättävästi tutkijat toteavat, etteivät kannustinjärjestelmän muutokset vaikuttaneet juurimillään tavalla päivähoitoikäisten lasten vanhempiin. Tulosta saattaa selittää se, että päivähoitomaksu-uudistus kiristi – toisin kuin oletettiin – keskituloisten päivähoitomaksuja ja kevensi ainoastaan hyvätuloisten maksuja.

Ennen uudistuksia erilaiset esimerkkilaskelmat osoittivat, että nimenomaan tämä väestönosa kärsi tuloloukuista. Laskelmat olivat tärkeä tekijä uudistuksia koskevassa keskustelussa ja uudistusten toteuttamisessa. Tulos osoittaa esimerkkilaskelmien puutteen eli sen, ettei niistä selviä, kuinka suurta osaa kotitalouksista laskelmien esittämät kannustinloukut kuvaavat. Tässä yhteydessä efektiivisten marginaaliveroasteiden staattisuus vie erällä tavalla pohjaa empiiriseltä analyysiltä: jos päivähoitoikäisten lasten vanhempien marginaaliveroasteet eivät muuttuneet, miksi sitten arvioida kannustinloukku-uudistuksen vaikutuksia heidän työvoiman tarjontaansa? Uudistusten seurauksena päästiin kuitenkin eroon yli sadan prosentin marginaaliveroasteista, millä oli tutkijoiden mukaan vaikutusta työvoiman tarjontaan.

Laine ja Uusitalo analysoivat työvoiman tarjonnan lisäystä vertailuryhmien avulla. Päivähoitoikäisten lasten vanhempia verrataan kouluikäisten lasten vanhempiin, työmarkkinatukea saavien puolisoita muuta työttömyysturvaa saavien puolisoihin. Menetelmässä käsitellään ja tutkitaan todellisia kotitalouksia, mikä on suuri etu verrattuna esimerkkiperheisiin perustuviin laskelmiin.

Asetelman toimivuuden kannalta olisi kuitenkin tärkeää, että ryhmällä olisi aikaa reagoida muutoksiin.

Valtaosa kannustinloukku-uudistuksista toteutettiin vuonna 1997, tuolloinkin osa kesken vuoden (esimerkiksi päivähoitomaksujen uudistus tuli voimaan elokuussa 1997). Kun Uusitalon ja Laineen tilastot ovat vuodelta 1998, ei vertailuryhmillä ole juuri ollut aikaa muuttaa käyttäytymistään.

Tulosten mukaan kepit ja porkkanat tehosivat työmarkkinatukea saavien puolisoihin. Heidän työvoiman tarjontansa lisääntyi. Päivähoitoikäisten lasten isien työllisyys kasvoi selvästi enemmän kuin kouluikäisten lasten isien. Sen sijaan päivähoitoikäisten lasten äitien työllisyys kasvoi vähemmän kuin vertailuryhmässä. Tutkijat selittävät jälkimmäistä tulosta sillä, että kotihoidon tuen muutos kasvatti useimmilla perheillä kotihoidon tukea ja kannusti äitejä jäämään kotiin hoitamaan lapsia. Selitys esiintyy toistuvasti tutkimuksessa.

Kelan tilasto kertoo kuitenkin, että keskimääräinen kotihoidon tuki laski muutosvuodesta 1997 vuoteen 1998 nimellisesti. Syynä voi olla se, että kotihoidon tukea saaneiden tulot ovat kasvaneet (tulosisännäisen lisäosa on pienentynyt). Selityksen painoarvoa heikentää kuitenkin se, että tutkimuksessa käsitellään kotihoidon tukea ainoastaan bruttosummana. Nettona kotihoidon tuki on alentunut vielä enemmän kuin Kelan tilastosta käy ilmi. Tämä johtuu siitä, että vuonna 1996 kotihoidon tuki oikeutti ansiotulovähennykseen. Vähennysoikeuden poistuminen ja inflaatio aiheuttavat sen, että keskimääräinen kotihoidon tuen nettosumma ei ole noussut vuodesta 1996 vuoteen 1998.

Vielä huomattavampaa on, että kotihoidon tukea alennettiin dramaattisesti vuoden 1996 alussa. Keskimääräinen kotihoidon tuen bruttosumma alentui vuodesta 1995 vuoteen 1996 reilut 23 prosenttia. Tätä taustaa vasten tuntuu epäto-

dennäköiseltä, että kotihoidon tuen bruttosumman muutos olisi lisännyt vuodesta 1996 vuoteen 1998 naisten kotiin jäämisen kannustimia ja siten vähentänyt työvoiman tarjontaa. Sen sijaan tulosta voi selittää työmarkkinoilla tapahtunut muutos. Parantunut työllisyystilanne ja/tai kiristynyt työtahti ovat voineet rohkaista äitejä hoitovapaan käyttöön.

Tutkijoiden lopputulos voisi kaikessa yksinkertaisuudessaan olla siinä, että sosiaalietuuksien karsiminen lisää työllisyyttä. Se antaisi tukea väitteille kannustinloukku-uudistuksen siunaussellisuudesta. Laine ja Uusitalo suhtautuvat itse varsin ymmärrettävästi hieman varauksellisesti tuloksiin todetessaan, että

työvoiman kysynnän elpyminen olisi kasvattanut työllisyyttä, vaikka kannustimissa ei olisi tapahtunut muutoksia. Tämä ei tarkoita kuitenkaan sitä, etteikö tutkimus olisi ollut hyödyllinen. Lukija huomaa varmasti, että Laine ja Uusitalo ovat tuottaneet mikrotietokantojen analyysin avulla kiinnostavia ja tärkeitä johtolankoja.

Lopuksi on silti syytä huomauttaa, että työvoiman tarjonta on kuitenkin vain yksi sosiaalipoliittisten muutosten vaikutusalue. Vero-, palvelumaksu- ja tulonsiirtojärjestelmät vaikuttavat taloudessa myös säästämiseen, pääomanmuodostukseen, koulutuspäätöksiin, ammatinvalintaan, asuntojen hintoihin ja

moniin muihin tekijöihin. Laiminlyöty näkökulma koskee sitä, miten talouspoliittiset päätökset – esimerkiksi kannustinloukku-uudistus – vaikuttavat lasten elinoloihin ja hyvinvointiin.

HEIKKI HIILAMO

VELI LAINE & ROOPE UUSITALO
KANNUSTINLOUKKU-UUDISTUS-
TEN VAIKUTUKSET TYÖVOIMAN
TARJONTAAN
HELSINKI: VALTION TALOUDEL-
LINEN TUTKIMUSKESKUS, 2001
58 s.

TORJUNTA, TIEDOSTAMATON JA KESKUSTELUKÄYTÄNNÖT

Michael Billig ei liity Freudin tutkimustyötä ja psykoanalyysin perusteita tarkastelevalla oppineella kirjallaan suoranaisesti psykoanalyysin kriitikoiden kasvavaan joukkoon. Kyse on tutkimuksesta, joka erittelee Freudin ajattelun yhden keskeisen käsitteen – torjunnan – luonnetta uudemman diskursiivisen psykologian ja retoriikan sosiaalipsykologian valossa. Lähtökohtana on Freudin itsensäkin kannattama ajatus siitä, että torjunnan käsite muodostaa psykoanalyttisen ajattelun kulmakiven. Torjunnan mekanismeista Freud sen sijaan kirjoitti suhteellisen yleisesti ja tekemättä hienojakoisempia erittelyitä. Billigin tarkoituksena on nimenomaan tarkentaa torjunnan mekanismien tuntemusta ja luoda valoa siihen, miten torjunta

tapahtuu yksilöiden välisessä kielellisessä kommunikaatiossa.

Billigin suuri väite on, että torjunnassa on yleisellä tasolla kyse kielellisestä toiminnasta. Me opimme tekemään strategisia siirtoja keskustelussa: välttämään puhetta epämiellyttävistä aiheista, siirtymään aiheesta toiseen, suuntaamaan keskustelua tiettyyn suuntaan jne. Ilmiö tapahtuu pienten sanojen avulla lähes huomaamatta ja rutiininomaisesti arkielämän keskustelukäytännöissä. Keskustelu siis luo tiedostamatonta, emmekä ole suinkaan aina tietoisia kaikista pienistä valinnoista. Tässä mielessä Freudista jo aikaisemmin paljon kirjoittanut Billig pyrkii siis tekemään ymmärrettäväksi torjunnan mekanismeja kielifilosofiasta runsaasti vai-

kutteita saaneen diskursiivisen psykologian perusideoiden avulla.

Billigin tutkimus on havainnollisesti ja huolellisesti kirjoitettu analyysi ja uudelleentulkinta torjunnasta. Freudin psykodynaamisesta lähestymistavasta poiketen Billig sijoittaa torjunnan ilmiönä ihmisten välisiin dialogeihin, jotka rakentavat ja tuottavat tiedostamatonta. Kirja alkaa torjunnan merkityksen analyysistä psykoanalyysissä. Sen jälkeen Billig esittelee diskursiivisen psykologian ja retoriikan sosiaalipsykologian näkökulmaa ajatteluun, puhumiseen ja torjuntaan. Sitä seuraa kielen, kohteliaisuuden ja halun suhteiden pohdinta. Näköalana on se, miten meistä rakentuu tunteemme ja itsemme hallitsevia ”kypsiä keskustelijoita”. Kirjansa jatkossa Billig